

ד. יאוש וחידלון

את הלק מתשובותיהם של כמה מן הסופרים ההולנדיים בני התקופה מבטא שמו של ספר של אחד מהם, מקס דנדרמונדה: "העולם גהרס בשל החריצות"¹⁷. זהו רומן אירוני-פנטסטי, שבו מתמודדים עולם הטכניקה המודרני המתקדם וחסר המנוחה, ועולמו של גבור הסיפור, הוא אלק י. וותרהוד, שלכל הדיעות אינו סובל בשום אופן מעודף של חריצות. אף מבלי להתעמק בתכנו של הספר, אנו יכולים לפרש את הכותרת: יש כאן משום כפירה ביעילות ומטרותיות. החריצות, הנחשבת, כרגיל, כאחת התכונות החיוביות ביותר, מאבדת לפתע כל משמעות. וזאת משום שכדי ליצור, דרושה גם מטרחה מסויימת. באין מטרחה, הופכת כל פעילות לתנוחה חסרת מובן בחלל ריק.

אולם לא בספרו של דנדרמונדה אנו רוצים לעסוק הפעם, אלא בספריהם של שנים מתבריו לעט, בנוף הספרותי ההולנדי. ובשניהם אנו מוצאים כעין מסקרה של אחרית הימים, עולם מתפורר והולך. הרי מוליש¹⁸ נולד ב-1927 והספיק לפרסם עד עתה כבר שבעה ספרים, מהם רומנים ומהם קבצי סיפורים. המקרים המוזרים, המתרחשים בספריו, אינם כפופים לחוקי הסבתיות המקובלים עלינו. אולם המסגרת היא המציאות הרגילה, ובשל כך עוד מתחזקת תדהמתנו. "המאור השחור"¹⁹ נדפס לראשונה בשנת 1956, ויצא תוך שנים מעטות בשבע מהדורות. הסופר מגדיר את יצירתו כ"רומן קטן". אולי השתמש בהגדרה זו מבחינה כמותית — הספר משתרע על 113 עמוד בלבד; אולי משום שזהו סיפור אדם אחד ומאורע מרכזי אחד; מבחינת ערכו האמנותי של הספר, על כל פנים, אין הרומן "קטן". ענינו של הספר — תולדות יום אחד והלילה שלאחריו, בחייו של מאוריץ אקליי, נגן הפעמונים שבכנסית העיר. אנו אף שומעים מיד, מהו התאריך המדוייק: העשרים באוגוסט אלף תשע. מאות תמישים חלשום. מתברר לנו גם מדוע התאריך חשוב כל כך — זהו יום תולדתו ה-46 של מאוריץ. וזהו אף היום שכת דתית מסוימת מגבאה בו לקץ העולם. נושא היום המיוחד הולך

וחזור משך מהלך הסיפור כולו. תחושת יום ההולדת מלווה תחושת הודקנות, יאוש וסלידה. וברקע הולכות וגוברות ההכרזות הרמות על קץ העתים. היום מסתים במסיבת יום ההולדת, הנמשכת מרביתו של הלילה, ובגמרת בסיוט. למסיבה מזמין מאוריץ אנשים מספר, ביניהם ידיד נעורים, שהפגישה עמו מעוררת זכרונות מן העבר. במשך הזמן אנו קולטים שברירים שונים מחייו של מאוריץ בעבר, עד שהידיעות שבידינו מצטרפות לתמונה שלמה, כפסיפס. רומן המספר תולדות יום אחד, והמעלה אגב כך קטעים מן העבר, אינו בבחינת חידוש. סופרים הרבה אחריו בסממן טכני זה, כאשר נראה להם סיפור כרונולוגי של מהלך העניינים משעמם מדי. זכותו של מוליש היא, שהוא מצליח להכניס לקונבנציה ספרותית נדושה למדי תוכן חדש. כי עברו של מאוריץ אינו מופיע בפנינו קטעים קטעים מסודרים. ברמזים ורמזי רמזים אנו שומעים עליו; למהלך העלילה מתלווה תחושת זרות ואי נוחות, בשל ההערות וחצאי ההערות, המשתלבות אמנם בעלילה, אך עדין אינן מובנות לנו. עם תחילת הספר, השכם בבוקר, אנו מפתיעים את מאוריץ אקליי התולם חלומות טרופים. בין השאר הוא חולם כי הוא מתחפש לכושי. הוא רוקד, הוא מאושר. אשה צעירה נדרסת תחת גלגלי תרכבת. האם זאת מריוליין, שואל מאוריץ את עצמו. לאחר מכן, בבקרו של אותו יום, כאשר הוא מזמין את ידיד הנעורים למסיבת יום ההולדת, הוא טוען בפני זה האחרון בעקשנות שהוא בן עשרים ושלוש בדיוק. רק לאחר שאנו מתקרבים כבר לסיום הספר, אנו מבינים כי מאוריץ היה בן עשרים ושלוש, כאשר במסיבת סטודנטים פרועה מצא את מריוליין, אהובתו מילדות, בורועותיו של כושי — לאחר שעזב אותה כשעה לבדוק. לאחר תגרת ידים יצא עם מריוליין, ולמחרת היום מצאו את גוריתה של הנערה צפה על פני אחת מתעלות המים. ההיה זה מעשהו של מאוריץ? או שמא אבדה מריוליין עצמה לדעת, מתרטה, או דוקא משום שלא התחרטה, כגירסתו של חבר הנעורים? הסבר אחרון זה אין אנו עתידים לקבל. אין גם צורך בכך: סבת התנהגותו המזוהה של מאוריץ אקליי, בדידותו, אורח חייו המרושל, והלך מחשבתו הסבוך מתבררים לנו בלאו הכי.

היום מסתים, כאמור, במסיבה עכורה, שמשתתפים בה מלבד אקליי ארבעה אנשים בלבד. למרות המספר הקטן של משתתפים, הרי האווירה טעונה ודחוסה תחושת הוללות, שכרות, פריצות, — ומעל לכל, אכזבה ושממון: לפנות בוקר מסתכל אקליי מן החלון בעיר שמתחת. והוא זועק. השמש עומדת בשמים, אולם האדמה שתורה ושרויה בתשיכה. השמש שוב אינה באירה. מאתרויו וזעקים ידידיו כי הוא משוגע. ואילו אקליי מטפס מן החלון למטה. בהגיעו לאדמה הוא נבלע בהמון אדיר של אנשים, המון הנע קדימה לקראת יעוד שחור. ואין אנו יודעים, אם קץ הימים מתקרב ובו, או שמא הזיות מוחו המבולבל של מאוריץ אקליי תורגות מכל גבול של הגיון מקובל, ובולעות עולם ומלואו בתמונת אספלקריה מעוותת.

רמקו קמפרט²⁰) נולד בשנת 1929; הוא צעיר מהרי מוליש בשנתים. הוא התחיל לכתוב שירה. ב-1951 הוציא את קובץ השירים שלו, שירים שיש בהם תערובת של רומנטיקה ואירוניה. במשך הזמן פנה גם לפרוזה וב-1958 פרסם קובץ סיפורים בשם "הנער עם הסכין"²¹). מלבד סיפורים, יש בספר גם תסכית, בשם "קץ עיר אחת"; לאחר קריאה בו, אנו משתכנעים שהקץ הקיץ לא רק על עיר בלבד. אנו בוחרים להדגמתנו בתסכית זה, משום הקבלה מסוימת שיש בו לספרו של מוליש. מלבד התסכית ישנם כמה וכמה סיפורים בקובץ, הראויים מאוד לקריאה. הסיפור "הנער עם הסכין", על שמו נקרא הספר, מתאר מסיבה פרועה ומליאת שממון טאחת. האדם היחיד התמים באותה מסיבה הוא הנער עם הסכין, היכול לקלוע בדיוק נמרץ לכל מקום. מסמנים לו מקום בין רגליה של בחורה ערומה, העומדת נשענת על דלת. הוא פוגע במטרה מבלי לפצוע את הנערה, אולם כאשר זו האחרונה (ששתתה יותר אלכוהול מיכולת הקבול שלה) מנשקת לו בהתפעלות, הוא מסמיק המחויק באי נוחות את הסכין מאחורי גבו, מחשש שמא יפצע אותה. אך בחזור נא לקץ עיר אחת. כמו ספרו של מוליש הרי אף תסכית זה יש בו מן הפנטסטי. אלא שכאן היסוד הפנטסטי-גרוטסקי מתבסס על המציאות. אין כל ספק, שיש קשר בין המתרחש בתסכית ובין מאורעות מלחמת העולם השנייה. אמנם אין התאור בטורליסטי כל עיקר. אנו מצטטים להדגמה קטן מן הפתיחה:

נשמעת יללת רוח קרה, קול חד-גוני: זה ספורו של אדם, שרצה להמלט מן העיר. הוא נכנס למכוניתו. משב רוח חזק הפך את המכונית. הוא יצא מן המכונית. הרוח שכבה בינו ובין המכונית. בכל פעם שרצה לקום כדי להכנס למכוניתו, קמה הרוח והפילה אותו. הוא הבין שהרוח מתנכלת לו. הוא קם, והרוח הפילה אותו. ואז, דרך הרוח השוכבת, זחל למכונית. הרוח הדפה אותו לתוך המכונית. הרוח הדפה את המכונית. יתוד מדי מהר. הרבה יותר מדי מהר. האיש עצר. ללא הועיל. הרוח הדפה את המכונית המתלקחת. הרוח שכבה. האיש יצא מן המכונית הבווערת וגלגל עצמו, כשהוא זועק מכאבים, דרך הרוח השוכבת לבסוף לא זע עוד. המכונית העלתה עוד עשן. הרוח קמה וברחה.

לאחר מכן אנו נתקלים בגודרי החיילים, התורסים וטובחים. אולם כוחות הטבע, הנותנים את תמיכתם לבעשה, הם הם הדופכים את המתרחש לקטסטרופה כלל עולמית.

מעשי הטבח והאכזריות אינם מזעזעים באותה מידה, כמו הדיבורים המלווים את המעשים: הכרזות רמות שאין מטרת המעשים אלא הקמת עולם טוב יותר. התסכית מסתיים בהודעתו של הקרין, כי הוא עצמו עומד עתה להיות מוצא

לתורג. כל החיים עדין, מודיע הוא, הם בוגדים — בוגדים במות. מטר יריות.
שקט. תקתוק ושעון הסטודיו. סוף. האנו פונים לקריאה בשאר ספוריו של רמקו
קמפרט, ועל ענינים רגילים יותר, אך עצובים לא פחות.

יולי, 1961